

POVIJESNA, ETNOLOŠKA I FOLKLORISTIČKA ISTRAŽIVANJA HRVATA U RUMUNJSKOJ

Jadranka GRBIĆ JAKOPOVIĆ

Prema statističkim podacima popisa stanovništva i procjenama mjerodavnih institucija, u Rumunjskoj živi između šest i sedam tisuća Hrvata. Razlozi i uvjeti njihova doseljenja, staroga više stoljeća, vezani su uz osmanlijsku ekspanziju. Dok su se jedni sklanjali pred Osmanlijama kao klasični prebjeci i izbjeglice, dotle su drugi planski preseljavani zbog uključivanja dijelova hrvatskih prostora u Vojnu krajinu. Doseljavali su iz kulturološki i geografski različitih područja hrvatskoga etničkog područja. Tako su primjerice među njima zajednice koje pripadaju kajkavskom, štokavskom i čakavskom dijalektu, a i u kulturnoj tradiciji i baštini i danas su vidljive specifičnosti regija iz kojih potječu njihovi preci. Etnografska istraživanja Hrvata u Rumunjskoj - barem iz redova hrvatske akademske zajednice - skromnoga su opsega. Do 1970ih godina uglavnom su se opisom njihovih naselja i načinom života bavili učitelji i svećenici, a od toga doba intenzivnijim istraživanjem bavio se etnograf-amater, srednjoškolski profesor Stjepan Krpan. Zadnjih dvaju desetljeća ova hrvatska dijasporska zajednica napokon postaje respektabilnijim dijelom interesa hrvatske etnologije i kulturne antropologije.

Ključne riječi: Hrvati u Rumunjskoj/ karaševski Hrvati/ Pokupci-Turopoljci/ Šokci/ Ličani/ etnokulturni razvoj/ identitet

Razlozi i uvjeti doseljenja Hrvata u Rumunjsku kojih je prema popisu stanovništva iz 2002. godine oko 7000¹, vezani su uz osmanlijsku ekspanziju i njihova osvajanja prostora na širokom području srednje i jugoistočne Europe. Dok su se jedni sklanjali pred Osmanlijama kao klasični prebjeci i izbjeglice, dotle su drugi planski preseljavani zbog uključivanja dijelova hrvatskoga područja u obrambenu zonu, tj. Vojnu krajinu. Doseljavali su se u različitim razdobljima te iz različitih geografskih područja, što je i danas najočitije u njihovu govoru² te nekim specifičnostima tradicijskih kulturnih praksi.

1.1. Karaševski Hrvati

Postoje teze o tome da su se na područje rumunjskoga dijela Banata prvi Slaveni naselili još u 7. st. No, znatnije doseljavanje Hrvata u Rumunjsku povijest bilježi u 14. st. (čitavo stoljeće prije gradišćanskih i moliških migracija, što doista čini najstariju hrvatsku dijasporu³). Tada je na područje današnje Rumunjske stigla

¹ Manea-Grgin 2012: 7

² Usp. Vulić 1994; Krpan 1983; 1988; 1990; 1994

³ Salopek 1994:9; Grbić 2006:11

zajednica poznata pod etnonimom karaševski Hrvati ili tzv. Krašovani ili Karaševci, danas najbrojnija hrvatska skupina među rumunjskim Hrvatima (njih 6750 prema popisu stanovništva iz 2002.g.¹, dok su procjene da ih je danas oko 6000²). Različita su mišljenja o njihovom porijeklu. Tako u znanosti, osobito filološkoj i povijesnoj, postoji cijeli niz teza: od toga da su bugarskoga porijekla, srpskoga, albanskoga, "samostalnoga", hrvatskoga ili pak da su svojevrsna južno/ slavensko-rumunjsko/ vlaška simbioza: "...oblikovana pod lokalnim etnonimom u novom zavičaju", i dr.³ Prema nekim franjevačkim i isusovačkim dokumentima moguće je da su porijeklom iz središnje Bosne, pretpostavlja se iz okolice Kreševa, po čemu bi im bilo i nadjenuto ime, a ne prema rijeci Karaš uz koju su se naselili u novome zavičaju. Različite interpretacije njihovoga matičnog ishodišta i doseljenja uglavnom su samo hipoteze. No, prema dostupnim povijesnim izvorima sa sigurnošću se može tvrditi: "...da se barem dio predaka karaševskih Hrvata naselio u Karaševo najkasnije u prvoj polovici 16. stoljeća"⁴...no: "zbog manjka izvora teško je, ipak, utvrditi ne samo točno kada, već iz kojeg/kojih prostora i u kojim uvjetima su pristigli južnoslavenski doseljenici na karaševsko područje".⁵ S obzirom da se već početkom 16. stoljeća (a možda i u drugoj polovici 15. stoljeća) spominje katolička ustanova i katolički red u Karaševu, na što također upućuju neki povijesni izvori, a prema pak lingvističkim istraživanjima arhaičnih jezičnih značajki karaševskih govora te posebno nekoliko karaševskih prezimena održanih do danas, može se reći da su Karaševci ipak najvjerojatnije južno/slavensko-rumunjska mješavina u kojoj je prevladala ona južno/slavenska. Pri tome su izabrali/prihvatili hrvatski identitet prema jeziku kojim govore, vjeri kojoj pripadaju ali i brojnim elementima kulture.⁶ Danas još žive u sedam sela najzapadnijega gorskog predjela rumunjskoga dijela Banata, u dolini rijeke Karaš. To su: Karaševo, Nermet, Jabalča, Lupak, Klokočić, Ravnik i Vodnik. U svim ovim naseljima čine većinsko stanovništvo.

Statistički podaci popisa stanovništva upućuju na zaključak da je do 1990ih godina među njima vladao izrazito visok stupanj regionalnoga identiteta jer su se izjašnjavali najvećim dijelom kao "Karaševci", a od toga vremena naglo raste broj onih koji se deklariraju kao Hrvati, dakle izražavaju hrvatski nacionalni, a ne karaševski lokalni identitet. Razloga tome ima više, a kako smatra povjesničarka Castilia Manea-Grgin, autorica monografije i više znanstvenih radova o karaševskim Hrvatima: "Najvažniji je najvjerojatnije bio sam nastanak hrvatske neovisne države u to vrijeme, kojoj su mogli izraziti pripadnost, a trend s početka 1990ih u

¹ Manea-Grgin 2012:7

² www.hrvatiizvanrh.hr

³ Ibidem 2012: 51-71

⁴ Ibidem 2012:68

⁵ Ibidem,2012: 257

⁶ Sukladno modernim istraživanjima identiteta, jezik i vjera među najmarkantnijim su faktorima identifikacijskih procesa, no na izbor ili prihvaćanje identiteta utječu i brojni drugi faktori među kojima je objektivni kulturni sadržaj te subjektivni osjećaj pripadanja i zajedništva, usp. Grbić Jakopović 2014: 33-61.

kolektivnoj identifikaciji Karaševaca se s vremenom nastavio”.¹

Područje na kome žive Karaševci bilo je poprilično etnički homogeno, naime radilo se zapravo dugo vremena o jednoj zaokruženoj hrvatskoj oazi. Relativna komunikacijska izoliranost toga kraja utjecala je na kompaktnost ove hrvatske zajednice, usporila proces asimilacije te znatno doprinijela očuvanju materinskoga jezika, tradicijske kulture i općenito etničkoga identiteta. U prošlosti su se bavili najviše stočarstvom (svinjogojstvo, ovčarstvo), pčelarstvom, a manje poljoprivredom zbog relativno neplodne zemlje, no i drugim djelatnostim. Primjerice, po izradi šindre i dasaka za bačve u prošlosti su bili poznati u drugim dijelovima Banata. Društvenim razvojem iznjedrili su svojevrstnu elitu koja je sudjelovala u lokalnim organima vlasti (kneževi), a uz potporu isusovaca i franjevac koji su ih pastorizirali, gradili su crkve i osnivali škole.² Prve škole osnivali su već u 18. stoljeću.

Konkretnijim vezama s Hrvatskom koje datiraju iz 1930ih godina, njihovo je školstvo doživjelo pravi procvat. Naime, zahvaljujući politikama tadašnje Rumunjske i Jugoslavije godine 1933. u Karaševo su stigli hrvatski učitelji koji su tu djelovali do 1948. godine kada, opet zahvaljujući političkim događajima napuštaju Rumunjsku. 1960ih godina kao nastavni jezik u škole je uveden rumunjski, a hrvatski se zadržao tek na statusu nastavnoga predmeta kojemu je dato nekoliko školskih sati tjedno.³ Ipak, zahvaljujući homogenosti, kompaktnosti i činjenici da njihova naselja nisu bila atraktivna za nove migrante, njihov karaševski govi tradicijska baština sačuvani su do danas. Prema podacima mjerodavne institucije, on je prisutan “na ulici” i u obiteljskoj sferi, drugim riječima funkcionira kao jezik svakodnevnice komunikacije.⁴

Do neke vrste “tihe obnove” veza s Hrvatskom dolazi u 1960im i 1970im godinama, da bi te veze pravu obnovu doživjele od 1990ih godina. Hrvatska država dala je rumunjskim Hrvatima, pa tako i Karaševcima mogućnost dobivanja hrvatske domovnice i putovnice, mogućnost školovanja na hrvatskim sveučilištima, potiče suradnju (organiziranje manjinskih foruma, seminara, međusobni posjeti folklornih društava, slanje literature isl.).

Zahvaljujući relativno neplodnom tlu, odnosno nemogućnosti intenzivne obrade zemlje⁵ nisu bili izloženi ozloglašenoj socijalističkoj praksi ‘kolektivizacije’ koja je podrazumijevala kolektiviziranu poljoprivredu uz oduzimanje imovine, raseljavanje, rumunjizaciju i sl.⁶ Karaš i okolna sela bila su relativno pošteđena od emigracije iz još jednoga razloga, a to je mogućnost zapošljavanja u industriji u samom Karaševu i drugim blizim naseljima. Time su duže mogli očuvati svoj identitet. Trend iseljavanja javlja se 1990ih godina propašću industrijskih objekata. Međutim, zadnjih su se desetljeća promjenom političkoga i gospodarskoga sustava u Rumunjskoj, kao uostalom svi ostali građani te države, susreli s nizom

¹ Manea-Grgin 2012:67

² Ibidem 2012:258-260

³ Manea-Grgin 2008:20

⁴ www.hrvatiizvanrh.hr, posjet:10 srpanj i 28. kolovoz 2015.

⁵ Manea-Grgin 2008:20

⁶ Usp. Krpan 1988; Krmpotić, 1994

egzistencijalnih i socijalnih problema. Stoga su rješenje svojih nevolja mnogi, a posebno mladi vidjeli u iseljavanju. Kako se zadnjih godina primjećuje gospodarski oporavak u kraju (agro/turizam, privatno poduzetništvo). Naredni popis stanovništva pokazat će demografsko stanje karaševskih Hrvata a ono će bitno utjecati na njihovu budućnost.

Manje je poznato, ali ipak važno, da su početkom 19. st. s područja sedam karaševskih sela započele migracije u desetak drugih naselja Banata, dotično njegov istočni, vojvođanski, odnosno srpski dio. Bile su to ekonomske migracije, vođene onodobnim državnim potrebama. Njihov udio u ukupnom stanovništvu nikada nije prelazio trećinu, što je znatno utjecalo na postupnu zamjenu materinskoga jezika u javnoj komunikaciji (crkva, škola, javni život) s onim dominantne većine, što je naravno ubrzalo gubljenje identiteta, odnosno pospješivalo asimilaciju. Tome su pridonosili ne samonjihov mali broj, nego i nedosatak vlastite inteligencije, kao i svećenika. Kao zajednica danas su se održali tek u tri naselja (u Karlsdorfu, Uljmi i Izbištu). „Danas su najvećim dijelom asimilirani u druge narode (Srbe, Rumunje, Nijemce) s kojima su živjeli u istim naseljima, a najvećim dijelom njihovi su potomci iseljeni iz Karlsdorfa (danas Banatski Karlovac) s Nijemcima nakon Drugoga svjetskog rata ili su stradali u poratnim logorima. Hrvatima se u vojvođanskom dijelu Banata danas smatra tek manji broj karaševskih potomaka i to u naseljima gdje obitavaju i druge hrvatske skupine poput Starčeva i Pančeva“¹... „svijest o karaševskom subetničkom identitetu (misli se na vojvođanske Karaševce, op.p.) i dalje će slabiti i vjerojatno će egzistirati tek kao dio obiteljskih naracija“².

Tradicijskom kulturom karaševskih Hrvata do sada se bavila tek jedna hrvatska etnologinja³, Tihana Petrović, koja je 1994.g. boravila u nekoliko karaševskih sela, obavila terenska i ina istraživanja ponajviše na temu tekstilnoga rukotvorstva i odijevanja te na tu temu objavila znanstveni rad. U njemu, među ostalim, gotovo poetično zvuče rečenice kojima je eto na samom kraju prošloga stoljeća opisala karaševsku svakodnevnicu prožetu tradicijom:

I dandanas se svakodnevno mogu u karaševskim selima sresti žene koje, sjedeći pred kućama, predu ili prepredaju niti, vezu košulje. Izrada niti i tkanine još je uvijek redoviti posao ženskog svijeta, a domaće tkanje za odjeću svakodnevna je potreba. Nezamislivo je da se djeci za udaju ili ženidbu ne priredi mnoštvo tekstilnih predmeta domaće izrade⁴.

Ili:

I danas još starice svakodnevno nose *košulju* i *kecu*. Žene i djevojke oblače nošnju u određenim prilikama, kao crkveni blagdani, vjenčanja i različite folklorne priredbe.

¹ Bara,2011:57-58

² Ibidem 2011:80

³ Doista čudno jer su se hrvatski znanstvenici pa i etnolozi u priličnoj mjeri angažirali u istraživanju drugih hrvatskih dijasporskih zajednica, op.p. Istraživanje je potakla Matica iseljenika hrvatske, trajalo je osam dana a u njemu su sudjelovali osim spomenute etnologinje, H. Salopek kao organizator i jezikoslovkinja S. Vulić.

⁴ Petrović 1994:26

Najdulje se prema tradicionalnim kanonima zadržalo uređivanje glave. Oglavlje se nosi svakodnevno. Starije žene svakodnevno uređuju ogavlje, a mlađe žene za neke prilike, kao što je odlazak u crkvu, u grad, za neke svečanije trenutke. Tada se mogu vidjeti žene i djevojke koje nose na glavi karakteristično složenu uškrobljenu maramu sa širokom čipkom, štrikom uz rub s kombinacijom s nekim suvremenim odjevnim predmetima, kao npr. jeans hlačama.¹

No, etnografska istraživanja godinama su bila tema rada Stjepana Krpana, etnologa-etnografa amatera, kojemu zahvaljujemo na nizu predragocjenih podataka o običajnoj baštini, usmenoj književnosti, nošnji... ne samo karaševskih, nego kako će se vidjeti i drugih hrvatskih zajednica u Rumunjskoj².

Prema mišljenju ponajboljih poznavatelja rumunjskih Hrvata Stjepana Krpana i Castilie Manea-Grgin, osim karaševskih Hrvata, polovicom 1990ih godi još egzistiraju hrvatske zajednice u okolini Temišvara, a u tragovima se nahodi stotinjak šokačkih, moguće i bunjevačkih Hrvata u Radni (Aradska županija), potom u nekoliko sela u unutrašnjosti Erdelja. Prema nekim izvorima u Rumunjskoj žive i manje grupe romaniziranih Hrvata koji su, međutim, sačuvali pripadnost katoličkoj crkvi, dok je u delti Dunava na Crnom moru bila, prema mišljenju ovo dvoje autora, još 1930ih: "...bilježena nazočnost našeg svijeta".³

1.2. Hrvati oko Temišvara

U okolicu Temišvara, na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće u sela Keča, Rekaš (ovamo moguće i znatno ranije) i Čenej doselila je također poveća zajednica Hrvata. U Keču Pokupci, u Rekaš Šokci a u Čenej dvadesetak obitelji Vučetića iz Brinja i okolnih naselja.

1.2.1. (Kajkavski) Hrvati u Keči

Kečanska migracija nije bila stihijska ni spontana, naprotiv, bila je pomno planirana i organizirana. Migranti su prije odlaska u novi zavičaj čak poslali izaslanstvo da se uvjere idu li u "bolje sutra". "I dopalo im se".⁴ Po dolasku naselili su dijelove Keče koji se i danas zovu Orvatski sokak i Mačev kraj. Doseljenici u Keču bili su Pokupci, neki od njih prazavičajem iz Turopolja. Bili su plemići predijalci, dakle uživatelji predija, tj. zemljišnih posjeda zagrebačkoga biskupa i njihovo je preseljenje posljedica uključivanja pokupskih posjeda zagrebačkoga biskupa u Vojnu krajinu.⁵ On je naime u naknadu dobio posjede u Banatu i dao ih na uživanje plemićima iz spomenutih krajeva, nakon što su im sagrađene kuće i gospodarske zgrade a lokalne vlasti pomogle im u nabavi poljoprivrednoga alata i oruđa. Osigurana im je i kmetska radna snaga, što znači da su: "...uvjeti za prosperitet bili

¹ Ibidem 1994: 28.

² Krpan 1983; 1988; 1990; 1994

³ Krpan 1994:35

⁴ Ibidem 1994:21

⁵ S ovim migracijama hrvatskim predijalcima naseljena su i neka vojvodanska banatska sela, Krpan,1994:36.

osigurani”.¹ To se zbivalo u razdoblju od 1788. do 1801. godine.² Plaćali su porez do 1848.g. kada je zemlja postala njihovim trajnim vlasništvom. Bili su bogati veleposjednici; imali su svoju školu, općinu i crkvu.

Spomenuti istraživač Stjepan Krpan u svojim radovima donosi niz impresivnih podataka o Hrvatima u Keči, prije svega povijesnih, zasnovanih na povijesnim izvorima. No bio je svjestan da do mnogih podataka i spoznaja ne može doći samo koristeći te izvore. Zato je u istraživanju koristio i etnografsko-etnološke i kulturnoantropološke metode, prvenstveno dugogodišnja terenska istraživanja uz pomoć metode polustrukturiranih intervjua. Tako pored posve egzaktnih podataka o npr. prvom rođenom djetetu među kečanskim Hrvatima, prvoj smrti, prvom vjenčanju...podastire niz podataka kao što su oni o etnički homogenim brakovim kroz dugi niz generacija (koji su svakako odlučujuće djelovali na očuvanje identiteta), životu u obitelji i diobi kućnih zadruga, tradicijskoj arhitekturi, unutrašnjem uređenju domova, okućnici, gospodarskim zgradama, gospodarstvu (od klasične poljoprivrede i života na salašima, stočarstva, do vinogradarstva, varenja piva, mlinarstva sl.), tekstilnom rukotvorstvu, usmenoj književnosti, lokalnoj samoupravi (općini, koja je sagrađena u Orvatskom sokaku i djelovala od 1806. do 1929.g.³), školama i društvima (tamburaško, gospodarsko, vatrogasno, pogrebno, vjersko, amatersko-kazališno, knjižnici i čitaonici, s time da su ta društva pomogla...: "...da i dalje ostanu Orvati"⁴), tradicijskoj kulturi, govoru (tzv. kečanskoj kajkavštini), antroponimiji i toponimiji, vezama sa sunarodnjacima u Rumunjskoj, sa starim zavičajem u Pokuplju i općenito s Hrvatskom. Tradicija dobre organiziranosti na području lokalne samouprave (općine), vlastitoga školstva i kulturnih društava, pozitivno je utjecala na očuvanje identiteta, tradicija, pa i jezičnoga idioma. Međutim, već od samoga početka dvadesetoga stoljeća pa nadalje, demografski rast Hrvata u Keči je usporen. Tome su razlozi epidemija tuberkuloze, dva svjetska rata, internacije, oduzimanje zemlje⁵ i raseljavanje kao posljedice 'kolektivizacije' u socijalističkom razdoblju, forsiranje socijalističke ekonomije koja je sustavno uništavala poljoprivredu na račun industrijalizacije, slijedom toga migracije u urbana središta, nizak natalitet, mješoviti brakovi...sve to rezultiralo je s teškim etno-demografskim posljedicama po ovu hrvatsku zajednicu. Procjenjuje se da ih danas ima stotinjak.

U ranim osamdesetim godinama prošloga stoljeća zabilježeno je da Hrvati u Keči *i dendenes divanidu orvatski*, ipak tek starije generacije. No, promjena načina života, osobito sustav obrazovanja počeo je agresivnije potiskivati upotrebu materinskoga jezičnog idioma te je većinski jezik prodro i u neformalnu socijalnu interakciju, osobito među mladima. Stariji naraštaji opominjali su mlađe: "Kaj sad

¹ Krpan 1983:35.

² Neki od njih naseljeni su u vojvođanskom dijelu Banata, Krpan 1983:19.

³ Ibidem 1983:79

⁴ Ibidem 1983:165

⁵ Rumunjske vlasti u sklopu reprivatizacije vraćaju kolektiviziranu zemlju prijašnjim vlasnicima (Salopek1994:11) i isplaćuju novčanu naknadu u mjesečnim iznosima (Krpan 1994:37).

Orvati, a divanite po rumunski”¹.

1.2.2. Šokački Hrvati u Rekašu

Sudeći po nekim povijesnim još više lingvističkim istraživanjima i usmenoj predaji, Hrvati Šokci su krajem 17. st. ili početkom 18. stoljeća, neposredno nakon izгона Turaka ili posljednjih desetljeća njihove vladavine u Banatu, imigrirali u predjele istočno i sjeverno od Temišvara, u Rekaš i nekoliko okolnih sela. Bila je to homogena migracija. Što se tiče Rekaša, naselili su se pretežno u sjeverni i zapadni dio naselja koji je po njima nazvan Šokački kraj/strana. Najčešće su interpretacije da im je matično ishodište istočna Slavonije, dok neki autori tvrde da im je prazavičaj Bosna, Hercegovina i Dalmacija. No, i danas među njima živi predaja da su im se preci doselili iz Babine Grede (jugozapadno od Vinkovaca). Kažu da: “... divane šokački”², no lingvistička istraživanja nisu bila dostatna da bi potvrdila predaju, premda je ugledni hrvatski znanstvenik Ivan Brabec smatrao da njihov ekavski govor upućuje na isti takav na području zapadno i jugozapadno od Vinkovaca.³ Šokci su bili sitni i srednji posjednici. Uz niz teškoća koje su ih pogađale tijekom 18. stoljeća kao što su boginje i kolera te niz reemigracija zbog poplava, ipak su kao zajednica u svakom pogledu lijepo napredovali. Npr. kroz cijelo 19. stoljeće pa do 1950ih godina imali su svoju *šokačku škulu* i razvijen kulturno-prosvjetni rad. Primjerice, 1888. godina znamenita je po tome što je osnovano *Šokačko pjevačko društvo*, a to je bio početak etnokulturnog razvoja, prosperiteta i demografskoga rasta rekaških Hrvata⁴. U zadnjem desetljeću 19. stoljeća ovu je hrvatsku zajednicu ojačala imigracija desetak obitelji iz Gorskog kotara (Mrkopalj i okolica), nazvanih od tamošnjih rekaških Hrvata *Graneri*. Naseljeni su također planski na neke grofovske posjede da se bave drvodjelstvom (u čemu su bili eksperti u zavičaju) i radom na željeznici.⁵ Gorani (kajkavci) su, možda zbog specifičnosti svojih profesija koja je zahtijevala veću mobilnost vrlo brzo po dolasku prakticirali mješovite brakove što je najvjerojatnije dovelo do njihove ubrzane asimilacije te Stjepan Krpan svjedoči 1990ih godina da se u Rekašu i okolici nalaze tek u “prorijeđenim potomcima”⁶.

Iako su u 1930im godinama uz Nijemce bili najbogatiji veleposjednici u kraju, tijekom socijalizma su ‘kolektivizirani’. Kako su s demokratskim promjenama uspjeli dijelom vratiti svoja imanja, okrenuli su se u investicije sa stranim partnerima u vinogradarstvo, agro-turizam, lokalnu industriju i uslužne djelatnosti.⁷

Kao i kod karaševskih Hrvata, početkom dvadesetoga stoljeća statistike bilježe pad broja rekaških Hrvata. Tome su razlozi nekoliko: tada intenzivnije i može

¹ Krpan 1983:137

² Krpan, 990:101.

³ Vrabc 1972:257.

⁴ Krpan 1990:25.

⁵ Ibidem 1990: 30-31.

⁶ Ibidem 1990: 31

⁷ Manea-Grgin 2008:20.

se reći trendovske transkontinentalne migracije¹, nizak natalitet, svjetski ratovi, spomenuta socijalistička 'kolektivizacija', urbanizacija, mješoviti brakovi i sl.

Do Drugoga svjetskog rata su im posredstvom tadašnjih vlasti Kraljevine Jugoslavije stizali hrvatski učitelji, knjige, novine, no nakon toga vremena ovaj vid veza s matičnom domovinom Hrvatskom zamire, što se naravno odrazilo na etnokulturni razvoj. Tome su pridonijele sve već navedene nevolje prouzročene politikom nove socijalističke vlasti. A nekad bogata tradicijska kultura, jer kako je svjedočio jedan kazivač: „...običaji su se poštivali i čuvali kao neka svetinja, a neispunjavanje jednog običaja izazivalo bi u kući veliku brigu i negodovanje“², malo-pomalo je napušтана: „Promjene koje su u rekaških Hrvata ...nastajale 2. svjetskim ratom i svime onim što se u rumunjskom selu dešavalo, uzrokovale su da su se njihove običajne manifestacije jedna za drugom počele gasiti. S izvođenjem bogatog koleda prestalo se...neposredno nakon 2. svjetskog rata, da bi danas u Šokačkom kraju ostala o tome još samo priča koja se čuje sve rjeđe i biva sve kraća“³. Slično je bivalo i s ostalim životnim i godišnjim običajima, a napuštanje tradicijskoga načina gospodarenja nestali su i brojni običaji i vjerovanja vezani uz poslove. Čuvene dječje *sigre* postupno su se zamijenile onima koje su se naučile u školi, na sportskim igralištima, preko medija, da bi danas o njima mogli tek čitati u etnografskoj literaturi, a narodna nošnja po kojoj su bili na glasu: „...da se čisto narodno nose i da na nji nije uticala nošnja Rumuna i Švaba koji se u okolini nalaze“⁴, postupno je napušтана od polovice prošloga stoljeća.

Rekaški Hrvati su stjecajem okolnosti već od kraja 18. stoljeća održavali veze sa sunarodnjacima, kako onima iz npr. Keče, Hrvatske (između dvaju svjetskih ratova čak je 40 rekaških Hrvata bilo učlanjeno u Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima) a tako i s bačkim Hrvatima u Vojvodini.⁵

1.2.3. Ličani u Čeneju

U selo Čenej doselilo se 1820. godine dvadesetak obitelji brojnoga i razgranatoga roda Vučetića iz Brinja i okolice. I njihov je dolazak vezan uz spomenutu re/organizaciju Vojne krajine. Zemlju u Banatu dobili su kao odštetu za zemlju u starome zavičaju. Bili su vrsni poljodjelci i u svakome pogledu surađivali su sa svojim sunarodnjacima u Keči, što je bilo od velike važnosti posebno glede međusobnih ženidbenih veza ovih dviju hrvatskih zajednica⁶. Zanimljivo je da su Vučetići, kao izrazito imućne obitelji, masovno školovali svoju djecu, što je bio razlog odlaska velikoga broja mladih ljudi u urbana središta, gdje su zbog mogućnosti zapošljavanja ostajali nakon školovanja i gdje ih se, naravno, dosta asimiliralo. Kao *kulaci* (bogat seljaci) također su teško stradali u procesu socijalističke 'kolektivizacije'.

¹ Usp. Grbić Jakopović 2014.

² Krpan 1990:128

³ Ibidem 1990:1 57

⁴ Ibidem 1990:225

⁵ Ibidem 1990:237-250

⁶ Krpan, 1994:37

Za razliku od karaševskih Hrvata, temišvarski Hrvati živjeli su u višestručnom okruženju s Rumunjima, Nijemcima i Mađarima, Srbima i Bugarima, što je također ubrzalo akulturacijske pa i asimilacijske procese. Početkom 1990ih u Čeneju je živio tek jedan Vučetić i nekoliko hrvatskih obitelji porijeklom iz Keče.

Zaključno

Neizvjestan je i pun strepnje bio put svakoga migranta minulih stoljeća koji je napuštao svoj dom, bilo da je u migraciju kretao sam, s obitelji ili širom zajednicom, bez obzira radilo li se o prisilnoj, dobrovoljnoj, ekonomskoj, privremenoj ili trajnoj migraciji. Na primjeru Hrvata u Rumunjskoj, tj. raspoloživim izvorima povijesne i kulturnoantropološke provenijencije, očito je da su preci današnjih Hrvata prošli razne faze: tjeskobne, očajne, nostalgične i/ili pune nade, zadovoljstva, elana, entuzijazma, uspona i padova. Padova je bilo iz nekoliko razloga, ali većina ih je bila političke naravi. Trebalo je naime moći u minulim stoljećima do danas pregrmjeti razne vlastodršce i njihove interese i u dvadesetprvom stoljeću postati od osmanskoga podanika građanin Europske unije. Ali očito: bilo je snage ekonomski se situirati, etnokulturno se razvijati i obnavljati identitetske resurse: obitelj i širu zajednicu, jezik, vjeru, tradiciju, želju za komunikacijom s matičnom domovinom bez čije potpore tko zna kakva ih sudbina čeka u trenucima posvemašnjih kriza i navodnoga nadolazećeg društva „jedinstva različitosti“.

Literatura

- Brabec, Ivan, 1972. "Hrvatski govori u Banatu". U: *Ljetopis JAZU*, knjiga 76. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Grbić Jakopović, Jadranka. 2014. *Multiplificiranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije, identitet*. Zagreb: Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Zagreb, FF press.
- Krmpotić, Lazar Ivan. 1994. "Karaševski Hrvati u Rumunjskoj". U: *Tjedan Hrvata u iz Rumunjske*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, str. 13-18.
- Krpan, Stjepan. 1988. *Od Karaša do Biferna (zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, čehoslovačkoj, Austriji i Italiji)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Krpan, Stjepan. 1983. *Hrvati u Keči*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Krpan, Stjepan. 1990. *Hrvati u Rekašu kraj Temišvara*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske; Kršćanska sadašnjost.
- Krpan, Stjepan. 1994. "Hrvati oko Temišvara". U: *Tjedan Hrvata iz Rumunjske*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, str. 35-39.
- Grgin, Castilia. 2008a. "Karaševski Hrvati u prošlosti i danas", *Hrvatska revija 4*, str. 98-104.
- Manea-Grgin, Castilia. 2008b. "Hrvati u Rumunjskoj", *Hrvatska revija 4*, str. 16-22.
- Manea-Grgin, Castilia. 2012. *Povijest karaševskih Hrvata u rumunjskom Banatu (16-18 stoljeće)*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, FF press.
- Petrović, Tihana. 1994. "Prilog poznavanju tekstilnog rukotvorstva i odijevanja karaševskih Hrvata". U: *Tjedan Hrvata iz Rumunjske*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, str. 25-33.
- www.hrvatiizvanrh.hr, zadnji pregled 8.8.2015.
- Salopek, Hrvoje. 1994. "Nekoliko riječi o Hrvatima u Rumunjskoj". U: *Tjedan Hrvata u*

Romanoslavica vol. LII, nr.2

iz Rumunjske. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, str. 9-12.

Vulić, Sanja. "Osvrt na karaševske govore". U: *Tjedan Hrvata u iz Rumunjske*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, str. 19-23.

Prilog: Informacije Državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske¹

Udruge, izdavaštvo i mediji

Rumunjski Hrvati organizirani su u dvije udruge: Zajedništvo Hrvata u Rumunjskoj, koje je osnovano 1991. godine, sa sjedištem u Karaševu i Demokratski savez rumunjskih Hrvata, osnovan 1998. godine, sa sjedištem u Lupaku.

U Karaševu vrlo uspješno djeluje Kulturno-umjetničko društvo „Karaševska zora“, a u Klokotiću Folklorna skupina „Klokotić“², dok su od sportska društva aktivna nogometna društva (NK Starigrad Karaševo 1299., NK Lupak, NK Croatia Klokotić, NK A.S. Partizan Nermeđ).

Trebaju se spomenuti i tri značajne hrvatske župe: Karaševo (vlč. Đuređ Katić), Lupak (vlč. Marijan Tinkul) te Klokotić (vlč. Petar Dobra).

Od kraja 1994. godine izlaze novine „Hrvatska grančica“, dvojezični mjesečni glasnik udruge Zajedništva Hrvata u Rumunjskoj.

Na radio postaji Rešica već niz godina postoji hrvatska radio emisija, čiji domet pokriva cijelu županiju, koja se emitira jednom tjedno. Od 23. studenoga 2012. godine, na istoj radio postaji pokrenuta je i nova radio emisija na hrvatskom jeziku „Jedinstvo raznolikosti“. Na nacionalnoj televiziji TVR postoji emisija za manjine koja se emitira jedanput tjedno (petak).

Obrazovanje

Hrvatski jezik je Protokolom Vlade Rumunjske svrstan u manjinske jezike u Rumunjskoj iz čega proizlazi mogućnost školovanja na materinskom jeziku.

U Rumunjskoj postoji 7 hrvatskih vrtića, 5 osnovnih škola od 1.-4. razreda te 3 od 1.-8. razreda i 1-na gimnazija, koje polazi 600-tinjak učenika. Prva hrvatska škola u Karaševu spominje se već 1760. godine. Od početka 60-ih godina XX. stoljeća, kada je rumunjski uveden kao nastavni jezik u dotadašnju hrvatsku školu, hrvatski jezik se uči 3-4 sata tjedno kao i ostali predmeti. Od 1990. godine rumunjsko zakonodavstvo dopušta i hrvatskoj djeci izbor jezika na kojem će slušati nastavu, te se od tada otvaraju i paralelni razredi na rumunjskom i hrvatskom jeziku. Sukladno zakonu, u svim manjinskim školama, pa tako i u hrvatskim, povijest i zemljopis Rumunjske izvode se na rumunjskom jeziku, a obavezan je i rumunjski jezik s književnošću.

Treba napomenuti da su sve škole bile u vrlo lošem stanju te su unazad nekoliko godina revitalizirane uz pomoć sredstava iz Državnog proračuna RH namijenjenih hrvatskoj manjini u Rumunjskoj.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH potpomaže nastavu hrvatskog jezika dostavom udžbenika i nastavnih pomagala.

U travnju 2012. godine u mjestu Botosani, gradu na sjeveroistoku Rumunjske, održana je 10. Olimpijada hrvatskog jezika za pripadnike hrvatske manjine ali i ostalih građana Rumunjske.

Na Sveučilištu u Bukureštu 1994. godine osnovana je Katedra za hrvatski jezik, koja je 2008. godine postala Lektorat za hrvatski jezik i književnost.

Katedra za slavenske jezike Fakulteta za jezike, povijest i teologiju Sveučilišta u Temišvaru objedinjuje hrvatski i srpski jezik kao jedan jezik, odnosno postoji samo Lektorat za hrvatski i srpski jezik.

U Bukureštu je 30. travnja 2010. godine potpisan Program suradnje između Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH i Ministarstva obrazovanja, istraživanja, mladeži i sporta Rumunjske u području obrazovanja za razdoblje od 2010. do 2013. godine.

¹ www.hrvatiizvanrh.hr, zadnji pregled 8.8.2015.

²... koji je od 1973. održavao veze s ogrankom »Seljačke sloge« iz Buševca kraj Velike Gorice.